

ARIANA ŠTULHOFER, IVA MURAJ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR - 10000 ZAGREB, KACICEVA 26

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 712.257:725.893 (497.5 ZAGREB)

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 - RAZVOJ ARHITEKTURE I URBANIZMA

I OBNOVA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

2.01.01 - ARHITEKTONSKO PROJEKTIRANJE

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 01. 03. 2004. / 16. 03. 2004.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR - 10000 ZAGREB, KACICEVA 26

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 712.257:725.893 (497.5 ZAGREB)

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 - DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

AND RESTORATION OF THE BUILT HERITAGE

2.01.01 - ARCHITECTURAL DESIGN

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 01. 03. 2004. / 16. 03. 2004.

SREDNJOŠKOLSKO IGRALIŠTE U ZAGREBU**HIGH-SCHOOL SPORTS GROUND IN ZAGREB**

SPORTSKA ARHITEKTURA
SREDNJOŠKOLSKO IGRALIŠTE
STEINMANN, EGON
ŠKOLSKI FORUM
WAIDMANN, KUNO

SPORTS ARCHITECTURE
HIGH-SCHOOL SPORTS GROUND
STEINMANN, EGON
SCHOOL FORUM
WAIDMANN, KUNO

Srednjoškolsko igralište, nekadašnja Elipsa, sa školskom i sokolskom sportskom dvoranom, uređeni su na velikoj gradskoj parceli okruženoj Rooseveltovim trgom, Klaićevom, Kačićevom i Ulicom Kršnjavoga. Školska je dvorana izgrađena prema projektu arhitekta Kune Waidmanna 1896., a Sokolski dom prema projektu arhitekta Egon Steinmanna 1933. godine. Uređenjem vanjskih sportskih terena tridesetih godina XX. stoljeća oblikovano je rekreacijsko područje koje je i do danas zadržalo svoju sportsku ulogu.

High-school sports ground (the former *Ellipse*), the school gym and the sports hall are situated on a large site bordered by Roosevelt's square, Klaićeva, Kačićeva and Kršnjavi streets. The school gym was designed by the architect Kuno Waidmann in 1896 whereas the sports hall was designed by Egon Steinmann in 1933. The layout of the outdoor sports grounds in 1930's turned this complex into a recreation area. Despite its downtown position it has nevertheless retained its sports function.

UVOD

INTRODUCTION

Srednjoškolsko igralište, nekadašnja Elipsa, s dvije sportske dvorane, školskom i sokolskom, smješteno je na velikoj gradskoj parceli omeđenoj Rooseveltovim trgom s istoka, Klaićevom ulicom sa sjevera, Kacićevom sa zapada, a Ulicom Izidora Kršnjavoga s juga. Oblikovano je na temelju prvoga pozivnoga međunarodnog arhitektonsko-urbanističkog natječaja provedenog u Hrvatskoj. Dalekovidnim natjecajnim programom dr. Izidora Kršnjavoga¹ za školski forum na Rooseveltovu trgu, uz niz školskih i muzejskih sadržaja, predviđeni su i velika moderna sportska dvorana te vanjska sportska igrališta.

BICIKLISTIČKO TRKALIŠTE HRVATSKOGA KLUBA BICIKLISTA „SOKOL”, 1891.

VELODROME OF *SOKOL* (CROATIAN CYCLING CLUB), 1891

Na tome je prostoru 1891. godine Hrvatski klub biciklista „Sokol”² izgradio prvo biciklističko trkalište, velodrom, u Zagrebu, duljine 333 metara: „Godine 1891. brojio je klub samo 28 izvršujućih članova, nu uzprkos tomu sagradio je vlastitim troškom bez icipje pomoći svoje trkalište na sadanjem trgu Khuen-Hédervárijevom. ... Godine 1895. morao je naš klub svoje omiljelo trkalište koje je kroz 4 godine bilo središtem razvoju našega sporta u domovini - napustiti, pošto se je radilo o gradnji velike gimnazije i realke na istom mje-

stu.”³ Nacrti, planovi ni fotografije toga trkališta nisu dosad nađeni,⁴ samo se na temelju sačuvanoga „Programa biciklističkih utrka”, održanih 20. kolovoza 1895.,⁵ gdje na dnu naslovne stranice piše „Veći dio sjedala jest nadkrit”, može zaključiti da je trkalište imalo nekakvu tribinu za posjetitelje.

Zbog početka gradnje školskih zgrada velodrom se napušta, ali prostor će svojim otvorenim igralištima i sportskim dvoranama i dalje zadržati svoju sportsku ulogu u životu grada Zagreba.

ŠKOLSKI SKLOP NA ROOSEVELTOVU TRGU

SCHOOL COMPLEX ON ROOSEVELT'S SQUARE

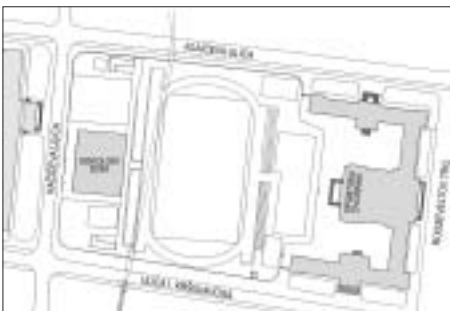
NATJEČAJ ZA ŠKOLSKI FORUM

COMPETITION FOR SCHOOL FORUM

Uspon liberalne srednje klase i razvitak građanske kulture poklapa se s razdobljem ustavne vladavine u Austro-Ugarskoj monarhiji (1860.-1900.). Zadnja dva desetljeća devetnaestoga stoljeća (1883.-1903.) u Hrvatskoj obilježava vladavina bana Karla Khuena-Héderváryja (1849.-1918.) koji je do krajnjih granica zastupao i provodio interese mađarske i austrijske vlade. Međutim, njegovo je doba obilježeno u Zagrebu vrlo intenzivnom stambenom i javnom izgradnjom, te uređenjem neizgrađenih prostora namijenjenih druženju, setnjama, igri, sportu i rekreaciji. Dr. Izidor Kršnjavi, kao predstojnik Odjela za bogostovlje i nastavu 1891.-1896. godine, daje poticaj za izgradnju mnogih građevina od kojih je najznačajniji, djelomično i proveden, Školski forum, sklop školskih i muzejskih zgrada na parceli današnjega Srednjoškolskog igrališta. Sa stanovišta sporta forum je značajan jer predviđa modernu sportsku dvoranu - gombaonicu i vanjske terene namije-

SL. 1. SREDNJOŠKOLSKO IGRALIŠTE, SMJEŠTAJNI NACRT POSTOJEĆEG STANJA

FIG. 1 HIGH-SCHOOL SPORTS GROUND, LAYOUT PLAN



¹ IZIDOR (ISO) KRŠNJAVI (1845.-1927.), povjesničar umjetnosti, slikar, kulturni i javni djelatnik. Studirao povijest i povijest umjetnosti u Beču (1866.-1869.), slikarstvo u Münchenu (od 1869.) i Rimu (od 1873.) te pravo u Beču (1887.-1891.). Prvi je profesor povijesti umjetnosti Zagrebackog sveučilišta (od 1877.), prvi ravnatelj Strossmayerove galerije slika, predstojnik Odjela za bogostovlje i nastavu (1891.-1896.). Svojim je organizatorskim i publicističkim radom obilježio jednu cijelu epohu utemeljiteljne kulture u Hrvatskoj.

² Klub je osnovan početkom 1885. kao sekcija u sklopu Hrvatskog sokola, a već je sljedeće godine, 29. lipnja, organizirao prvu biciklističku utrku oko Zrinjevca u disciplinama 2400 m i 20 km. Nakon napuštanja velodroma na Rooseveltovu trgu, novo biciklističko trkalište podigli su u Maksimiru 1897. godine. (ŠTULHOFER, 2002: 114-116)

³ *** 1897.b: 114-116

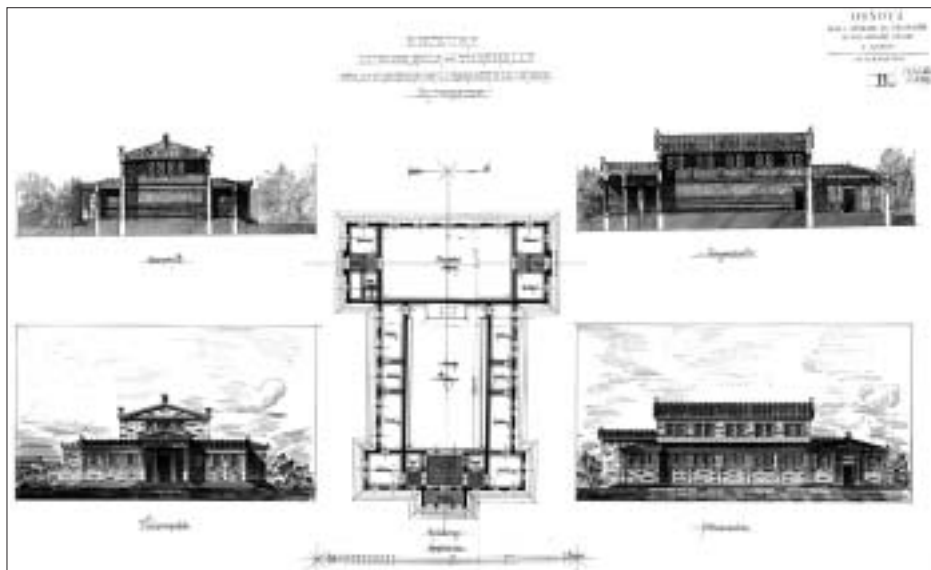
⁴ Podatak što ga je dao prof. Zdenko Jajčević, ravnatelj Hrvatskog sportskog muzeja.

⁵ Arhiv Hrvatskog sportskog muzeja

njene vježbanju skolaraca, ali i rekreaciji građana.

Arhitektonski i regulatorni natječaj za gradnju srednjih škola na parceli „u površini od 3 rali i 1400 četvor. hvati... omedjašenoj na sjever produljenom ulicom Kukovičevom, na jug Vojničkom cestom, na iztok Savskom cestom, a na zapad gradskim zemljištem zvanim Ciglane“⁶ (danas Klaićeva, Ulica Kršnjavoga, Rooseveltov trg i Kačićeva), na kojemu su od potresa u 1880. godini privremeno smještene barake domobranske pukovnije, raspisao je dr. Kršnjavi, na temelju vlastitog arhitektonskog programa i regulatornih uvjeta izrađenih u listopadu i studenom 1893. godine. Na natječaj su pozvani arhitekti: Hermann Bollé⁷ i Kuno Waidmann⁸ iz Zagreba, Josip pl. Vancas⁹ iz Sarajeva te arhitektonske tvrtke Helmer & Fellner iz Beča i Ludwig & Hüllsner iz Berlina i Leipziga. Naš prvi suvremeno zamišljeni i regulacijski pozivni natječaj djelomično je proveden sve do izvedbe.

Školski forum¹⁰ kao arhitektonsko-urbanistička tema XIX. st. u koncepciji Kršnjavoga zamišljen je kao skup školskih i muzejskih zgrada sa školskom crkvom. Programom natječaja zahtijevalo se cjelovito urbanističko rješenje parcele s unutrašnjim perivojem i igralištima, uokolo koje bi se podiglo devet pojedinačnih javnih zgrada, povezanih trijemovima sa skulpturama, različitih sadržaja: realna škola, gimnazija, trgovačka akademija, crkva sv. Blaža te „moderna sgrada glasbenoga zavoda... muzealne sgrade, sveučilišna knjižnica, uzorna gombaona i konvikt“.¹¹ S obzirom na to da je tjelesni odgoj Mažuranićevim školskim zakonom 1874. godine uveden u osnovne, a od 3. rujna 1883., odlukom odjelnoga predsjed-



SL. 2. KUNO WAIDMANN: MUZEJSKA AULA I GOMBAONICA U ŠKOLSKOME SKLOPU, 1894.; NATJEČAJNI PROJEKT, TLOCRT, PRESJECI I PROČELJA

FIG. 2 KUNO WAIDMANN: MUSEUM HALL AND GYM WITHIN THE SCHOOL COMPLEX, 1894, COMPETITION ENTRY, PLAN, SECTIONS AND FACADES

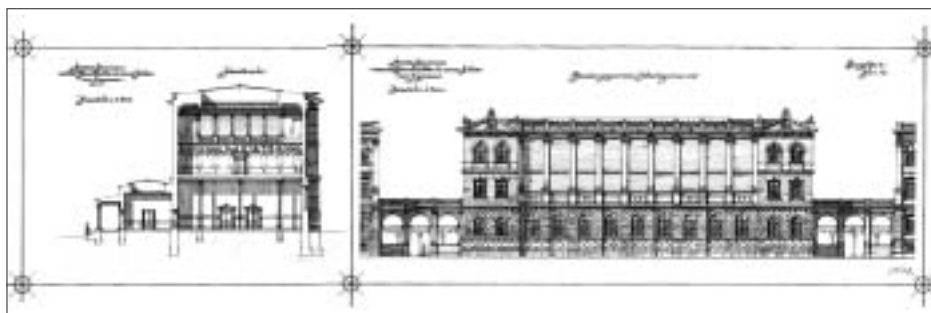
nika za bogostovlje i nastavu Ivana Voncine, nekadašnjeg predsjednika Hrvatskog sokola,¹² kao obvezni nastavni predmet uveden i u srednje škole, gombaonica i vanjska otvorena igrališta zauzimaju ravnopravno mjesto s ostalim školskim, kulturnim, crkvenim i znanstvenim sadržajima. Postavom slobodnostojecih zgrada povezanih trijemovima uzduž regulacijskih uličnih linija, Kršnjavi je predvidio gradski blok s velikom slobodnom središnjom površinom namijenjenom tjelesnom odgoju mladeži, ali i javni gradski prostor za građane željne rekreacije, šetnje i kulturnih događanja.

Svi su se pozvani arhitekti odazvali na natječaj i predali svaki po dva ili tri alternativna prijedloga u veljači 1894. godine.

Waidmannov prijedlog obuhvaćao je prikaz tri moguća situacijska rješenja, izgled cijeloga sklopa iz zračne perspektive, tlocrte pojedinih zgrada oko zatvorenog perivoja sa sportskim igralištima, a najviše je zanimanja pobudio njegov „dražestan projekt aule i gombaone u obliku grčkoga hrama... koja će biti uređena prema najnovijim zahtjevom znanosti.“¹³ Gimnastička dvorana nalazila bi

SL. 3. HERMANN BOLLÉ: GOMBAONICA I MUZEJSKA AULA, 1894.; NATJEČAJNI PROJEKT, POPREČNI PRESJEK I PROČELJA U KLAICEVOJ ULICI

FIG. 3 HERMANN BOLLÉ: GYM AND MUSEUM HALL, 1894, COMPETITION ENTRY, CROSS-SECTION AND FAÇADE FROM KLAICEVA STREET



6 CHVÁLA, 1896: 1

7 HERMANN BOLLÉ (1845.-1926.), arhitekt, od 1878. djeluje u Hrvatskoj. Inicijator osnutka i ravnatelj Obrtne škole (1882.-1914.). Glavna izvedena djela: crkva, arkade i mrtvačnica groblja Mirogoj, kanoničke kurije na Kaptolu, kemijski laboratorij na Trgu J. J. Strossmayera, Pongratzova palača na Jelaićevom trgu, Obrtna škola i muzej te niz crkava po cijeloj Hrvatskoj.

8 KUNO WAIDMANN (1845.-1921.), arhitekt, živio je u Hrvatskoj 1877.-1906. Izgradio je: bolnicu za umobolne u Vrapcu (1877.-1879.), bolnicu Milosrdnih sestara u Vinogradskoj (1886.-1890.) te bolnice u Šibeniku, Zadru i Dubrovniku, tvornice Franck i Pivovaru, koje su najstarija industrijska postrojenja u Hrvatskoj. Uz navedeno, autor je niza stambenih i obiteljskih kuća.

9 JOSIP VANCAS-POŽEŠKI (1859.-1932.), arhitekt, diplomirao je u Beču 1884., a odmah potom odlazi u Sarajevo gdje djeluje do 1921. kada se preselio u Zagreb. Projektirao je i izveo oko 240 javnih i privatnih građevina. U Zagrebu je izveo palaču Prve hrvatske stredionice - Oktogon (1898.-1900.).

10 Školski je forum detaljno obraden u: JURIC, 1987.; JURIC, 1999.; JURIC, 2000.

11 CHVÁLA, 1896: 1-2

12 Hrvatski sokol je tjelovježbeno društvo osnovano 1874. godine pa ove godine slavi 130. obljetnicu postojanja.

13 CHVÁLA, 1896: 3



SL. 4. DVORIŠNO PROCELJE SKOLSKOGA SKLOPA S GOMBAONICOM, 1896.

FIG. 4 BACKYARD FAÇADE OF THE SCHOOL COMPLEX WITH GYM, 1896

se uz Klaićevu ulicu, malo istočnije od Medulićeve, nasuprot Muškoj učiteljskoj školi (Medulićeva 33, arhitekt K. Waidmann, 1891./92.). Perivoj na istočnome dijelu unutrašnjosti parcele i sportska školska igrališta, okružena visokim drvećem na zapadnoj polovici, čine prostornu cjelinu.

U Hrvatskome državnom arhivu na Marulićevu trgu, među izvedbenim nacrtima skolske zgrade nalazi se i jedan nepotpisani (označen u gornjem desnom kutu slovom B) i nedatirani nacrt Aule i dvorane za tjelovježbu za novu gimnaziju i realku u Zagrebu (označen kao alternativan) (sl. 2). Nacrt se sastoji od tlocrta prizemlja, uzdužnog i poprečnog presjeka te ulaznog i bočnog pročelja, a izrađen je u mjerilu 1:200, kao što je i bilo traženo u natječaju Kršnjavoga. Bez obzira na to što se tlocrtna dimenzije dosta razlikuju od izvedenoga stanja, tlocrtni oblik i međusobno okomita postava dviju dvorana daju pretpostaviti da je to jedan od alternativnih Waidmannovih nacrti za dvoranu. I dr. Olga Maruševski smatra da „gotovo sa sigurnošću možemo mu (op. Waidmannu) pripisati jedini nesignirani nacrt aule i gombaone s prostilosom”.¹⁴

Projektirana je zgrada samostojeća, simetrična s obzirom na uzdužnu os, okružena s po tri stube. Sastoji se od manjega ulaznog dijela, aule s pomoćnim prostorijama obostrano i, u njenu produžetku, poprečno smještene dvorane. *Turnhalle*, veličine 23,0x13,0 m, ima dva nasuprotna ulaza, uz koja su male svlačionice. Aula je nešto veća (26,0x14,0 m), ali mnogo viša (10,50 m), od gimnastičke dvorane koje bi visina bila 6,20 m. U vrlo detaljno narisane uzdužnom presjeku, u dvoranu su smještene gimnastičke sprave: konj s hvataljkama, ruče, karike i dvostruke ljestve. Aula dominira svojom dvoetažnom visinom i bazilikalnim osvjetljenjem. Nasuprot ulazu u nju predviđen je manji podij.

Bolléov projekt (sl. 3) ima tri alternativna situacijska rješenja,¹⁵ oba u skladu s programskom natječajnom skicom. Gombaonicu je predvidio također uz Klaićevu ulicu. Zgrada je jednovolumenska, dvokatne visine. Iz poprečnog se presjeka naslućuje da je tjelovježbenoj dvorani namijenjeno prizemlje, visine nor-

malne etaže, jednostavnije i skromnije obradeno, a svlačionice su u prizemnoj dvorišnoj prigradnji. Muzejskome je dijelu dodijeljen atraktivniji prostor na katu, dvoetažne visine i s mnogo bogatijom unutrašnjom obradom.

Bez obzira na to što je arhitektonskoj tvrtki Ludwig & Hüllsner, specijaliziranoj za školske i bolničke zgrade, dodijeljena prva nagrada, nakon natječaja provodi se revizija programa u skladu s ograničenim vladinim financijskim sredstvima za izgradnju.

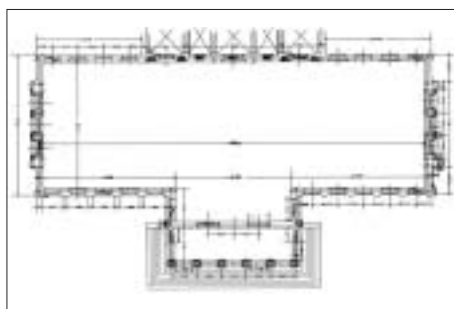
GIMNASTIČKA DVORANA U ŠKOLSKOME SKLOPU

GYM WITHIN THE SCHOOL COMPLEX

Prema revidiranome prvonagrađenom projektu arhitekata Ludwiga i Hüllsnera izgrađene su nova gimnazija u južnome, trgovačka akademija u sjevernome krilu i realka u središtu. U njihovoj uzdužnoj osi, na dvorišnoj strani, predviđene su dvorana za vježbanje i muzejska aula. Izvedbeni položaj cijele nove jedinstvene zgrade pomaknut je gotovo uza sam istočni rub zemljišta, ali okomito na Klaićevu i Ulicu Kršnjavoga, kao što je u svome natječajnom projektu predvidio arhitekt Josip pl. Vancas, a ne uzduž Savske ceste, kako je traženo natječajnim programom.

Ideja školskoga foruma doživjela je samo djelomičnu realizaciju, i to ne samo zbog ekonomskih razloga već i zato što je, temeljem ugovora sklopljenog između gradske općine i vojne uprave prigodom gradnje Rudolfovih vojarni u llici 1888. godine, vojna uprava dobila pravo korištenja zapadnoga dijela Ciglane za smjestaj baraka za skladištenje građevnoga materijala sve do 1905. godine. Prvobitno natječajem uvjetovana koncepcija slobodnostojećih zgrada bitno je promijenjena „te (su) sva tri učilišta u jednu ogromnu sgradu - valjda po kakovom već postojećem tipu - smjestili, sa posebnim muzealnim dogratkom i gombaonom po tipu Waidmannove osnove spojili, te cijelu sgradu u smislu dispozicije arhitekta Vancasa okomito na produljeni smjer Kukovićeve ulice situirali, tako da je sgrada od ulične buke i stropota dovoljno udaljena bila”.¹⁶

Novom je postavom ispred škole nastao trg trokutastog oblika, a s dvorišne je strane ostalo dovoljno mjesta za planirani „perivoj sa ovcim jezerom te prostrana sigurništa sa liepim drvoredom”. Budući da je razina gradilišta niža za jedan metar od okolnih ulica, predviđeno je da se samo dio dvorišta školske zgrade nasipa, dok ce se „ostali dio gradilišta niže ostaviti do potoka Kraljevca... pa ce



SL. 5. KUNO WAIDMANN: GIMNASTIČKA DVORANA U SKOLSKOM SKLOPU, 1894.

FIG. 5 KUNO WAIDMANN: GYM WITHIN THE SCHOOL COMPLEX, 1894

SL. 6. UNUTRAŠNOST GIMNASTIČKE DVORANE U REALNOJ GIMNAZIJI POČETKOM 20. STOLJEĆA

FIG. 6 INTERIOR OF THE GYM IN HIGH-SCHOOL, EARLY 20TH CENTURY



¹⁴ MARUŠEVSKI, 1992: 12

¹⁵ MARUŠEVSKI, 1992: 21

¹⁶ CHVÁLA, 1896: 3

služiti za igralište skolske mladeži”.¹⁷ Odnosno, zimi bi se ti niži dijelovi prekrivali vodom pa bi se koristili kao klizalište.

Gimnazijsko krilo zgrade završeno je prije isteka 1895. godine pa je Kršnjavi 27. studenoga 1895. zatražio stambenu dozvolu, a nastava je počela već 15. studenoga. Unutarnost preostalih dijelova, poput realke, muzeja, gombaonice i trgovačke škole, dovršena je do 1. lipnja 1896. te je zgrada bila spremna za početak nastave u školskoj godini 1896./97.¹⁸

„Gombaona s muzealnim dogratkom” izvedena je prema projektu Kune Waidmanna u obliku grčkog hrama (sl. 5). On je ujedno, „na temelju jeftimbene razprave za izvedenje težačke i zidarske radnje razpisane 19. kolovoza 1894.”, bio i voditelj gradnje cijeloga sklopa.

Waidmannova gimnastička dvorana, veličine 36,0x11,85 m, smještena je u ulaznoj osi realke prema igralištima. Spojena je preko muzejske aule s osnovnom školom, ali projektom predviđena otvorena kolonada, kao direktan pristup vježbača iz školskih krila u dvoranu, nije izvedena. Izlaz na vanjska igrališta ostvaren je putem trijema sa šest stupova, okružena s tri strane stubištem, kako bi se moglo pristupiti nižim vanjskim sportskim terenima. S obje strane trijema prema dvorištu po pet je prozora. Ta izvedbena trostruka Waidmannova raščlamba na jednake dijelove (pet prozora - pet razmaka između stupova - pet prozora) razlikuje se od prikaza dvorišnog pročelja na projektu arhitekata iz Leipziga, gdje oni imaju ritam pet-tri-pet (sl. 4).

Vanjski zidovi gimnastičke dvorane, debljine 60 cm, izvedeni su, kao i cijela zgrada, „od dobro pečene opeke sv. Klarske u običnom mortu”. Temelji su betonski. Stropna je konstruk-

cija dvorane izvedena pomoću čeličnih nosača I-oblika na međurazmaku 250 cm. Prema troškovniku stajala je „dobava traverza i krovne konstrukcije za muzej i gombaonu tvrdki K. Greinitz u Gracu” 55 000 forinti.¹⁹ „Cijela je sgrada u visini podnožja izolirana 1 cm debelim slojem od asfalta pa tim dovoljno osigurana protiv vlage. Podnožje obloženo je klesanim kamenom iz Podsuseda.”²⁰

VANJSKA ŠKOLSKA IGRALIŠTA - ELIPSA

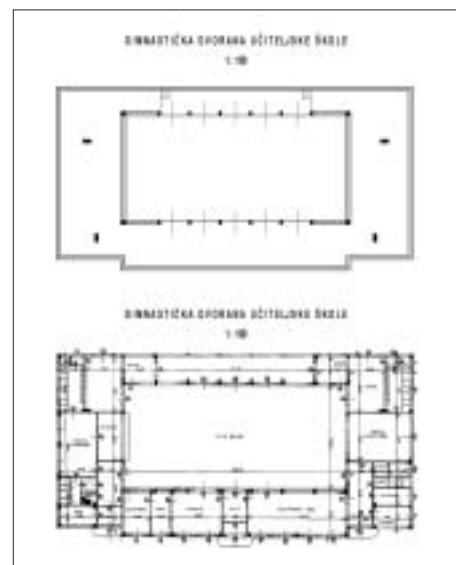
OUTDOOR SCHOOL SPORTS GROUNDS - ELLIPSE

Prvi moderni školski centar u Zagrebu s gombaonicom, garderobama, kupaonicama i uređenim sportskim igralištem na prijelazu XIX. i XX. stoljeća svakodnevno je privlačio brojnu mladež, sportaše i rekreativce. Već se zimi 1896./97., prema pisanju suvremenog tiska, namjeravalo urediti „djačko sklizalište” koje će se otvoriti „ove zime na igralištu iza novih srednjih sgrada, gdje je jedan dio, eliptičnog oblika, uređen niže ostalog igrališta i opskrbljen vodovodom, da se može napuniti vodom”.²¹ Sportsko je igralište uređeno u obliku elipse prema uzoru na igralište u Görnitzu (Saska, Njemačka)²² gdje je dr. Franjo Bučar²³ pohađao tečaj za sportsku naobrazbu.

Krajem XIX. stoljeća, na južnoj strani igrališta uz Vojničku cestu (danas Ulica I. Kršnjavoga) i na sjevernoj strani uz Jelisavinu ulicu (danas Klačeva ulica) uređen je po jedan teniski teren. To su, uz nekoliko privatnih igrališta, bili jedini teniski tereni u Zagrebu sve do 1906. godine. Na jugozapadnom dijelu nalazilo se igralište za kriket. Početkom XX. stoljeća oko igrališta je uređena trkaća staza, a obodno su zasadena brojna stabla divljih kestenova.

Buduci da Hrvatska nije sudjelovala na Prvim olimpijskim igrama 1896. u Ateni, dr. Franjo Bučar je prije početka igara, u ožujku, na Elipsi priredio sportske igre za gledatelje. Ta je sportska priredba, organizirana prema programu Olimpijskih igara, bila ujedno i završna svečanost prvoga „Tečaja za učitelje gimnastike”, koji je dr. Franjo Bučar vodio od 1894. do 1896. godine u Zagrebu.

Dovršenje foruma aktualizirano je 1905. godine kada je s vojnim vlastima postignut sporazum o izmještanju vojnih baraka s područja Ciglane. Zemljište se poravnava i uređuje kao sportsko igralište koje seže do potoka Kraljevca na zapadu, znači zauzima nešto manju površinu nego danas. Odmah iste godine agilni je Franjo Bučar na Elipsi organizirao prvu hrvatsku srednjoškolsku gimnastičku svečanost na kojoj je pred oko 4000 gledatelja sudjelovalo više od 1200 učenika. Na tome jedinom ograđenom i sportu posvećenom zemljištu u Zagrebu svakodnevno se intenzivno odvijala tjelesna nastava osnovno- i sred-



SL. 7. EGON STEINMANN: SOKOLSKI DOM, 1933., TLOCRT KATA (PRECRATA A. ŠTULHOFER) I PRIZEMLJE
FIG. 7 EGON STEINMANN: SOKOL SPORTS HALL, 1933, FLOOR PLAN (DRAWN BY A. ŠTULHOFER) AND GROUND-FLOOR PLAN

17 CHVÁLA, 1896: 1 i 3

18 Građevna dozvola „za novogradnju zgradu Kr. gimnazije na Vojničkoj cesti” izdana je 27. srpnja 1894. pod brojem 20562/1894., a uporabna 5. prosinca 1895. pod brojem 38729/1895. Zgradi je 14. prosinca 1895. dodijeljen popisni broj 2328 (DAZ, zbirka građevne dokumentacije, spis Rooseveltov trg 5). U to je doba numeracija kuća počinjala brojem 1, a završavala brojem posljednje izgrađene kuće na određenom dijelu grada (Gornji i Donji grad bili su jedna popisna cjelina).

19 CHVÁLA, 1896: 6

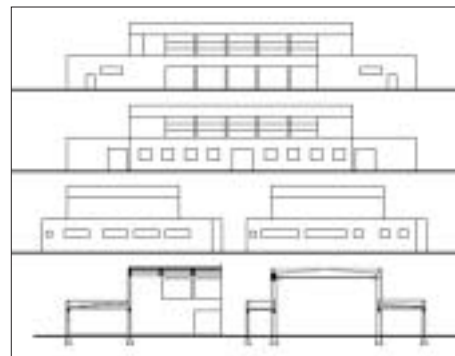
20 CHVÁLA, 1896: 5

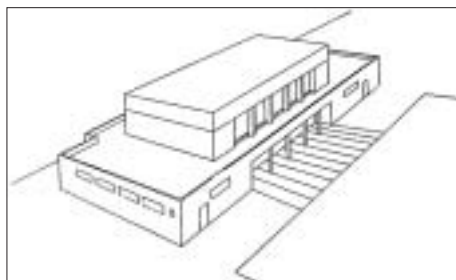
21 *** 1897.a: 2

22 CVITANOVIC, 1978: 156

23 FRANJO BUČAR (1866.-1946.) studirao je, uz pomoć dr. Ise Kršnjavoga od 1892. do 1894. na Centralnom gimnastičkom institutu u Stockholmu (Švedska). Prvi je u nas uveo švedsku gimnastiku i moderne sportove. Organizator je i predavač na Tečaju za učitelje gimnastike za srednje škole 1894.-1896., koji je završilo 30 učitelja i jedna učiteljica. Diplomanti toga prvog sportskog školovanja u nas proširili su svoja iskustva po cijeloj Hrvatskoj. Prvi je u nas počeo obučavati do tada nepoznate sportske grane. Gotovo sezdeset godina neumorno je radio na promicanju sporta i tjelesnog odgoja. Prvi je stalni i dugogodišnji član Međunarodnoga olimpijskog komiteta iz bivše Jugoslavije. Autor je niza stručnih i povijesnih edicija i članaka o sportu.

SL. 8. EGON STEINMANN: SOKOLSKI DOM, 1933.; PROČELJA I PRESJECI (PRECRATA A. ŠTULHOFER)
FIG. 8 EGON STEINMANN: SOKOL SPORTS HALL, 1933, FACADES AND SECTIONS (DRAWN BY A. ŠTULHOFER)





SL. 9. EGON STEINMANN: SOKOLSKI DOM, 1933.;
PERSPEKTIVNA SKICA
FIG. 9 EGON STEINMANN: SOKOL SPORTS HALL, 1933,
PERSPECTIVE SKETCH

SL. 10. IZGRADNJA SOKOLSKOG DOMA, 1933., NOSIVA
KONSTRUKCIJA
FIG. 10 SOKOL SPORTS HALL UNDER CONSTRUCTION, 1933,
LOAD-BEARING STRUCTURE



SL. 11. SOKOLSKI DOM, 1933.
FIG. 11 SOKOL SPORTS HALL, 1933



njoškolaca, ali su održavani i različiti sportski tečajevi te treninzi i utakmice nekih klubova. Od 1905. godine nogometaši Hrvatskog akademskog sportskog kluba (HASK-a) i Academije dobivaju odobrenje da tri puta na tjedan mogu za svoje treninge koristiti terene Elipse, iako samo poslije podne, nakon 14.30 sati, kada ga više nisu koristili učenici. „Teren nije odgovarao nogometašima jer se zbog njegova eliptičnog oblika nije moglo igrati preko krila niti izvoditi udarac s ugla.”²⁴

Na zapadnome dijelu Elipse u smjeru sjever-jug tekao je potok Kraljevac koji je igralište dijelio od gradskog područja zvanoga Ciglana. Potok Kraljevac teče iz Zelengaja preko Britanskoga trga, paralelno s Kacićevom ulicom preko Prilaza i Klaićeve ulice. Potok je 1908. natkriven pa je igralište prošireno prema zapadu. Iste godine, na zahtjev nogometaša, vlasti su odobrile uređenje terena i njegovo pretvaranje u pravokutni oblik. S obzirom na to da je to, uz nogometno igralište HASK-a kod vodovodnog spremišta na Tuškancu, bio jedini teren u Zagrebu, iako nedostatne dužine i širine, na njemu su se odigrali svi najznačajniji nogometni susreti.

U okviru urbanistički zanimljivo riješenog odnosa toga novog sklopa prema dijagonali Savske ceste, okomito na zapadni krak zelene potkove, planski se razvio novi zeleni pozev u kojemu je oživotvorena ideja srednjoškolskog središta koju je dao Iso Kršnjavi, a koju su reprezentativnom arhitekturom kraja XIX. stoljeća ostvarili Ludwig, Hülssner i Widmann. Sportska aktivnost prekinuta je već početkom Prvoga svjetskog rata jer se na igralištu opet podiže desetak dugačkih drvenih vojničkih baraka namijenjenih smještaju istarskih izbjeglica.

SOKOLSKI DOM NA SREDNJOŠKOLSKOM IGRALIŠTU, KAČIĆEVA 23A, 1933.

SOKOL'S SPORTS HALL ON HIGH-SCHOOL SPORTS GROUND, KAČIĆEVA 23A, 1933

Godine 1933. na zapadnome rubu srednjoškolskog igrališta, „u srcu samoga grada, na velikom dosada neuređenom terenu iza velike zgrade starih srednjih škola na Wilsonovu trgu”,²⁵ izgrađena je gimnastička dvorana Državne učiteljske škole odnosno Sokolski dom. Projekt zgrade novoga Sokolskog doma izradio je 1933. godine Egon Steinmann,²⁶ arhitekt Tehničkog odjeljenja Kraljevske banske uprave.²⁷ Prije ove gimnastičke dvorane Egon Steinmann izveo je dvije istaknute javne građevine u Zagrebu: Kliniku za ortopediju na Salati 1930. godine i gimnaziju u Križanićevoj ulici 1932. godine.

U velikoj gimnazijskoj zgradi na tadašnjem Wilsonovu trgu nalazila su se četiri srednja zavoda (I., III. i IV. realna gimnazija i II. klasić-

na gimnazija), što je značilo velik broj školske omladine te, stoga, i nedovoljno mjesta za njihovu redovitu tjelovježbu u jedinoj postojećoj gimnastičkoj dvorani. Zato je određeno da se započne gradnja novoga gimnastičkog doma namijenjenog vježbanju đaka, ali i članova Sokolskoga društva „Zagreb”.

Zgrada je slobodno stojeća građevina smještena u glavnoj uzdužnoj osi igrališta, točno nasuprot srednjoškolskoj gimnastičkoj dvorani. Prvobitnim je nacrtom locirana oko 25 metara uvučena u prostor između Klaićeve i Vojničke ulice (danas Ul. I. Kršnjavoga) sa zapadne strane, ali se već na situacijskom nacrtu, dostavljenom kod traženja odobrenja za gradnju, vidi rukom dodana izvedbena lokacija - tik uz novotrasiranu produljenu Kacićevu ulicu.²⁸

Steinmann je ono što je smatrao važnim redovito komentirao u tadašnjim strukovnim glasilima. Uvijek se bavio praktičnim problemima koje treba riješiti prilikom izvođenja građevine pa ga i danas prati naziv „solidnog” arhitekta. Tako objašnjava da je uz „prostor koji je određen za smještenje modernog srednjoškolskog stadiona” podignuta novogradnja koja „će činiti harmoničku cjelinu sa projektovanim stadionom”.²⁹ Troškove izgradnje podijelili su Savska banovina i Sokolsko društvo iz Zagreba. Projektiranje, provođenje i nadzor gradnje „vršilo je Tehničko odjeljenje kr. banske uprave s domaćim majstorima i radništvom”. Otvorena je „svečanim činom 1-og decembra 1933. godine na dan narodnog ujedinenja”.³⁰

Prvobitnim je projektom predviđena centralno smještena gimnastička dvorana pravokutnog oblika dimenzija 28,20x13,00 m i visine 7,50 m. Izvan unutrašnjega gabarita dvorane, sa sjeverne strane, predviđena je manja po-

²⁴ JAJČEVIĆ, 1996: 22

²⁵ STEINMANN, 1934: 2

²⁶ EGON STEINMANN (1901.-1966.), arhitekt, diplomirao je 1924. na Visokoj tehničkoj školi – Arhitektonski odjel u Zagrebu. Radio je u Gradskoj građevnoj upravi: Građevinskoj direkciji (1926.-1929.), Tehničkom odjeljenju Kr. banske uprave (1929.-1945.), Zemaljskom građevinsko-projektnom zavodu (1947.-1951.) i APZ Plan (1951.-1966.). Značajnije izvedene zgrade: Fizikalni institut na Marulićevoj trgu 19 (1927./30.), Ortopedska i zubna klinika na Salati (1929./30.), gimnazije u Križanićevoj 4 (1932.) i Kušlanovoj 59A (1934.), stambeni blok poštanskih službenika u Petrovoj 15 (1937./38.), Pošta 2 u Branimirovoj 4 (1939./40.) te niz industrijskih zgrada i pogona poslije Drugoga svjetskog rata.

²⁷ Kraljevska banska uprava Savske banovine i Tehničko odjeljenje djelovali su 1929.-1939. godine. U djelokrugu Tehničkog odjeljenja pripadalo je projektiranje, gradnje i održavanje državnih zgrada i drugih arhitektonskih građevina, kao i nadzor nad projektiranjem, izradom i održavanjem nedržavnih zgrada namijenjenih javnoj uporabi.

²⁸ ŠTULHOFER, 2002: 96

²⁹ STEINMANN, 1934: 2

³⁰ STEINMANN, 1934: 2. Prvi prosinca dan je državnog ujedinenja Hrvata, Srba i Slovenaca u državu SHS.

zornica. Na južnoj strani dvorane dvije su muške garderobe, školska i sokolska, sa zajedničkim sanitarnim čvorom, a na sjevernoj također dvije svlačionice sa zajedničkom kupaonicom za vježbačice. Svaka garderoba ima svoj odvojeni ulaz. Društvene sokolske sobe s čitaonicom te ambulanta imaju pristup sa zapadne strane, iz Kaćiceve ulice. Tu se nalazi i glavni ulaz za posjetitelje svećanih priredaba.

Sve te prostorije, zajedno s dvoranom koju okružuju, čine organizacijsku cjelinu koja može poslužiti kako za sportska tako i za zabavna događanja. Uz istočni dio gimnastičke dvorane nalazi se trijem s četiri stupa. Tako je omogućen izravan pristup vanjskim vježbalistima i igralištima. Istočno je pročelje oblikovano u djelomičnom suglasju, ali na način moderne, s nasuprotnim pročeljem gimnastičke dvorane srednjih škola koje također ima malen trijem sa šest stupova.

Sokolski je dom, uz neke dopune i promjene, izveden prema Steinmannovu projektu.³¹ Projektant je u ime Tehničkog odjeljenja Kr. banske uprave nadzirao gradnju. Građevina je duga 48 m, a široka 26 m. Nesto su izmijenjene dimenzije gimnastičke dvorane, zamijenjeni su položaji muških i ženskih svlačionica, a pozornica je s južne strane. Nova veličina

31 Građevna i uporabna dozvola dodijeljene su za prizemnu gimnastičku dvoranu u Klaićevoj ulici (Kaćiceva ulica južno od Klaićeve još ne postoji) počevši od 27. veljače 1934., a kući se dodjeljuje popisni broj 9383. - DAZ, zbirka građevne dokumentacije, spis Kaćiceva 23a, rješenje br. 36850-XVI-1934.

32 Statičke račune armiranobetonskih konstrukcija i glavne građevne radove provelo je građevno poduzeće ing. Franje Dedeka iz Ljubljane.

33 Na rebrasti armiranobetonski strop položena je toplinska izolacija od ploča heraklita debljine 5 cm sa spojnica ispunjenima cementnim mortom. Beton za pad od drozge izveden je u nagibu 4% prema obodima. Na hladni bitumenski premaz izvedena je hidroizolacijska opna od dva sloja bituminirane jute i tri vruća bitumenska premaza. Zastitni, a ujedno i odvajajući sloj pijeska debljine je nekoliko centimetara. Preko njega izvedena je dilatirana zaglađena betonska podloga debljine 6 cm, armirana gustom žičanom mrežom. Dilatacijske su reške ispunjene bitumenom (STEINMANN, 1934).

34 Potpuna izgradnja s ugrađenim spravama, ali bez dobave potrebnog namještaja, stajala je 1,400.000 din. Računajući da čitava zapremina zgrade, uključivši terase i podrum, iznosi 5884 m³, svaki je kubni metar novogradnje stajao 238 din (STEINMANN, 1934).

35 SLAVKO DELFIN (1909.-1983.), arhitekt, diplomirao je na Tehničkom fakultetu u Zagrebu 1940. godine. Od 1937. zaposlen je u Centralnom higijenskom zavodu, od 1953. u Zavodu za fizički odgoj. Izvanredni pa redoviti profesor Fakulteta za fizičku kulturu. Cijeli radni vijek posvetio je gradnji sportskih građevina. Glavna ostvarena djela jesu: sportski park „Mladost“ na Savi (od 1946.), lakoatletski stadioni u Požezi (1951.), Sisku (1955.), Osijeku (1955.), Mostaru (1955.-1957., s plivalištem) i Slavanskom Brodu (1955.), plivalište u Dakovu (1952.), sportski centar u Markarskoj (1957.), strelište u Dotrscini, cijeli niz igrališta koji su izgrađeni prema njegovu projektu „tipskog okružnog fiskulturnog igrališta“ i Fakultet za fizičku kulturu u Zagrebu (s K. Mihaljevicem i Č. Petrovicem).

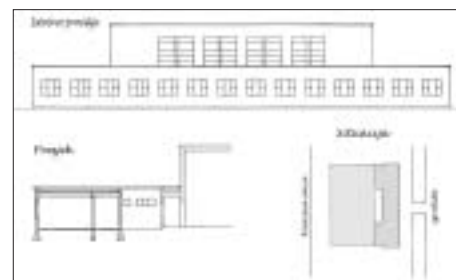
36 DAZ, spis Kaćiceva 23a, građevna dozvola br. 11568/1949 od 26. rujna 1949.

dvorane iznosi 27,0x13,64 m, a visina 8,30 m. Podijeljena je u šest polja (a ne sedam kao u prvobitnom projektu). Ta se promjena očituje i u jednom stupu manje na vanjskome trijemu: sada su ih tri. Polja su širine oko 4,25 m. Na tim razmacima dolaze armiranobetonski okviri, tj. dvozglojni nosači raspona 13,90 m. Srednji dvoranski okvir je dvostruk i time omogućuje dilatacijsku rešku u poprečnome smjeru. Zgrada se nalazi na nasutom tlu pa statičar³² nije mogao pretpostaviti potpunu upetost stupova u temelje. Stoga je odabran zglojni ležaj. Nosivi dio ostaloga dijela zgrade izveden je od armiranobetonskoga skeleta sa stupovima 25/25 cm, dok su nenosivi dijelovi zidani opekom *novoga formata*. Stropna konstrukcija dvorane, ali i ostaloga dijela zgrade, jest armiranobetonska ploča na rebrima visine 28 cm i međurazmaku 60 cm. Krov je izveden kao ravna prohodna terasa³³ u dvije visine: središnji dio, tj. dvorana, ima visinu dviju etaža, dok je obodni dio sa svlačionicama i društvenim prostorijama samo prizeman. Izgrađena površina zgrade³⁴ iznosi 946 m², a same dvorane 396 m². U dvorani je kipar prof. Kršinić postavio kip prestolonasljednika Petra.

Vanjski izgled sportske dvorane vrlo je jednostavan. Jednokatna građevina simetrična je u odnosu na glavnu uzdužnu os igrališta. Sa stoji se iz dva kubična volumena od kojih onaj središnji, viši, naglašava njen dominantni sadržaj - gimnastičku dvoranu. Jednostavna pročelja bez plastičnih detalja, rastvorena prozorima i uvučenim ulazima, plašt su unutarnjim prostorima. Prostorna je koncepcija podređena zahtjevima projektantskoga zadatka. Funkcionalna arhitektonska kompozicija kreativno je integrirala suvremenu inženjersku konstrukciju i nove građevne materijale. Skladna i uravnotežena arhitektura nekadašnjega Sokolskog doma zasluženo pripada graditeljskom naslijeđu hrvatske arhitekture i kvalitetni je primjer zagrebacke sportske arhitekture iz tridesetih godina prošlog stoljeća.

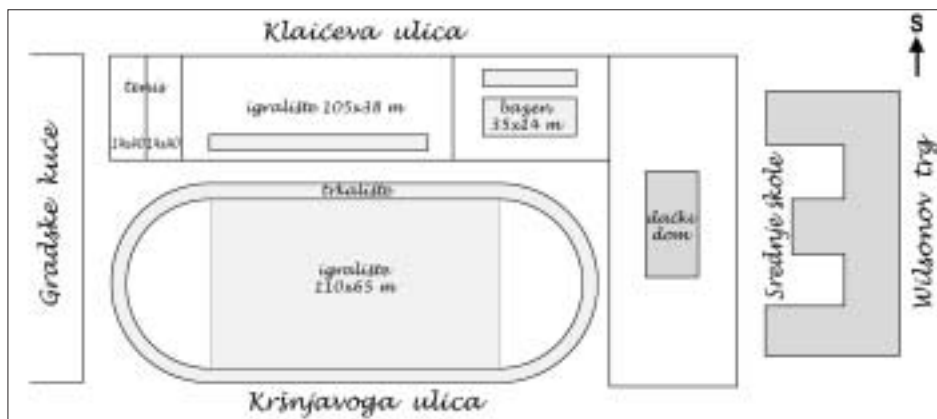
S obje strane Sokolskoga doma uređena su igrališta za tenis, odbojku i košarku. Sjeverno je igralište veličine 45x45 m, dok je južno nešto uže: 35x45 m. Otvoreni prostor prema istoku, prema glavnome vanjskom terenu, namijenjen je manjim nastupima vježbača i veličine je 20x50 m.

Na tome je dijelu prema projektu arhitekta Slavka Delfina³⁵ 1949. godine dograđena istočna strana zgrade za potrebe fiskulturne škole (sl. 12).³⁶ Prizemna je dogradnja zatvorila direktan izlaz iz dvorane na vanjske sportske terene. Uz hodnik, koji teče cijelom dužinom zgrade, smjestene su četiri učionice, između kojih je u sredini učiteljska zbornica. Hodnik je širine 2,5 m, a dimenzije su učionica



SL. 12. SLAVKO DELFIN: DOGRADNJA SOKOLSKOGA DOMA, 1949. (PRECRTALA A. ŠTULHOFER)

FIG. 12 SLAVKO DELFIN: ADDITION TO SOKOL'S SPORTS HALL, 1949 (DRAWN BY A. ŠTULHOFER)



SL. 13. ŽELJKO PREBEG: UREĐENJE SREDNJOŠKOLSKOG IGRALIŠTA, 1930., PROJEKT (PREMA SKICI NACRTALA A. ŠTULHOFFER)

FIG. 13 ŽELJKO PREBEG: HIGH-SCHOOL SPORTS GROUND, 1930, DESIGN (DRAWN BY A. ŠTULHOFFER ACCORDING TO SKETCH)

9,0x5,5 m. Svaka učionica ima po tri trodijelna prozora prema igralištima, dok ih zbornica ima dva. Dogradnja se po visini i oblikovanju potpuno prilagodila postojećem dijelu doma, ali se time izvorna Steinmannova arhitektura s vanjskim trijemom pretvorila u zatvoreno zdanje, čak i ogradom odvojeno od otvorenih sportskih terena. Zapušteno stanje u kojemu se danas sportska dvorana nalazi pokazuje loš odnos našega društva prema kulturnom naslijeđu.

SREDNJOŠKOLSKO IGRALIŠTE, 1935.

HIGH-SCHOOL SPORTS GROUND, 1935

Zemljišna parcela smještena zapadno od školskih zgrada, pa sve do gradskih kuća na Ciglani, bila je zanimljiva kao sportsko-rekreativna površina i kada su je zauzimala drvene barake. Zapadni dio parcele pripadao je gradu, a istočni državi. U proljeće 1930. godine nazire se mogućnost uklanjanja baraka pa dr. Živko Prebeg, školski higijenicar u Higijenskom zavodu, iznosi svoj plan uređenja cijelog tog zemljišta. Smatra da je taj teren u gradskom središtu idealan za dječja igrališta, dok se „građanska sportska igrališta smještavaju na periferiji”.³⁷

Skicom objavljenom u dnevnome tisku (sl. 13), na jugozapadnom dijelu parcele, u smjeru istok-zapad, usporedno s Ulicom Kršnjavoga, predviđa se igralište veličine 110x65 metara, namijenjeno nogometu i lakoj atletici dječaka. Oko igrališta je trkaliste širine 6,0 m, s polukružnim zavojima. Uz ravne dijelove staze predviđaju se sjedeća mjesta s dva reda klupa na nasipu, dok je ostali dio namijenjen stajanju. U četiri vanjska trokuta oko igrališta postavile bi se sprave za gimnastiku i ruska kuglana. Za hazenasice (sport sličan rukometu, namijenjen samo djevojkama) i lakoatletičarke predviđeno je manje igralište veličine 105x38 m uz Klaičevu ulicu. Zapadno od njega smještena su dva teniska terena, a istočno bazen 35x14 m, dubine 0,5-3,5 m, s dvije od-

skočne daske za skakanje i tribinom sa šest redova klupa za oko 400 gledatelja.

Đački dom, dvokatnica s gimnastičkom dvoranom veličine 280 m², spremištem za sprave, garderobama i sanitarijama, zatvorenim bazenom za kupanje s galerijom i tribinama s tri reda klupa za gledatelje, dvije odskočne daske, 40 kabina i tuševima te sunčalištem na krovu – predviđen je neposredno zapadno od školske gimnastičke dvorane.

Školske godine 1930./31. učenici Prve muške realne gimnazije s direktorom Pavlom Serdarom i profesorom tjelesnog odgoja Vladimirom Jankovićem³⁸ na čelu, inicirali su uređenje srednjoškolskog igrališta. Na prostoru na kojemu su se još od Prvoga svjetskog rata nalazile drvene vojničke barake za stanovanje istarskih izbjeglica željeli su urediti igralište koje će „srednjoškolskoj omladini omogućiti zdrav trening svih vrsti lakoatletskog sporta, a ujedno će doprinijeti uređenju ovoga od vremena rata sasvim zapuštenog dijela grada”.³⁹ Zalaganjem nekoliko gradskih odbornika, većinom roditelja učenika, dodijeljeni su stanovnicima baraka gradski stanovi na Ciglani, barake su spaljene, a oslobođeni su prostori ustupljeni gimnaziji radi izgradnje đackoga igrališta. Osim toga, susretljivošću gradske općine skoli je ustupljena i parcela do Kačićeve ulice, s druge strane presvodenog potoka Kraljevca, pa je dobiveni prostor nešto veći od nekadašnje Elipse.

Igrališta se, prema planovima arhitekta Ego-Steinmanna,⁴⁰ uređuju tri godine kasnije, 1933./34. na prostoru površine oko 20 000 m², između začelja zgrade Realne gimnazije i nove, godinu dana ranije izgrađene dvorane Državne učiteljske škole odnosno Sokolane.

Prvo je uokolo cijelog Srednjoškolskoga igrališta i Sokolane podignuta čvrsta betonsko-željezna ograda po projektu arhitekta Ego-Steinmanna. Betonski dio ograde visine je 100-150 cm, širine 35 cm, a na njoj se nalazi vertikalna željezna rešetka visine 85 cm. Temeljnije ograde izvedeno je temeljnim trakama dubine do 2 m. Ograda je ukupne dužine oko 500 m. Predviđena su četiri odvojena pristupa na igralište: po dva iz Klaičeve odnosno Ulice Kršnjavoga. Početak radova (iskolčavanje, kopanje i betoniranje temelja) započelo je u travnju 1934. godine, u svibnju

37 *** 1930: 8

38 Prof. dr. VLADIMIR JANKOVIĆ (1903.-1979.), pedagog, učitelj tjelovježbe, srednjoškolski profesor psihologije i filozofije, profesor Više fiskulturne škole i Više pedagoške škole u Zagrebu, doktor pedagoških znanosti, sveučilišni profesor i dekan Filozofskog fakulteta u Zadru. Dobitnik je nagrade „Ivan Filipović” za životno djelo 1974. godine.

39 V. A., 1934: 136

40 U tekstovima V. Jankovića i Z. Jajčevića navodi se da je projektant Srednjoškolskog igrališta Luj Senderdi, ali na originalnim je nacrtima potpis Ego-Steinmanna.

je betonirana obodna ograda, a završetak rado-va oko ograde bio je krajem srpnja iste godine.

Osnovu za srednjoškolsko vježbaliste zajed-no su izradili tehničari Banske uprave i Higijenskog zavoda. Banska uprava izvodila je ogradu, gledalište i nužnike, a igralište veliči-ne oko 175x150 m uređeno je prema planovi-ma tehničkoga odjeljenja Higijenskog zavoda (ing. L. Senderdi i dr. Ž. Prebeg).

Glavno je igralište postavljeno u smjeru sje-ver-jug, odnosno duljom osi okomito na ulice - Klaićevu i Kršnjavoga. Taj je teren, veličine oko 65x100 m, prekriven sitnim uvaljanim šljunkom. Bio je namijenjen poglavito veli-kom rukometu (nogomet je neko vrijeme bio za srednjoškolce zabranjeni sport!). Oko veli-kog je igrališta atletska staza prekrivena slja-kom, duljine 333,3 m i širine 6,25 m, sa šest trkaćih staza u ravnim dijelovima i četiri u za-vojima. Zapadni i istočni ravni dijelovi staze duljine su po 125 m i širine povećane na 7,5 m. Između velikog igrališta i trkaće staze bila su uređena četiri zaletišta za skokove, svaka s jamom ispunjenom pijeskom na kraju: dva za skokove u dalj i dva za skokove u vis. Igralište je drenirano i pokriveno svijetložutom zemlja-nom masom, a trkalište tada uobičajenom crvenom šljakom. Unutarnji dio igrališta ogra-đen je čvrstom ogradom od drva.

Na duljim stranama glavnog igrališta podi-gnuta su po dva manja zemljana nasipa pred-videna kao tribine za gledatelje: zapadna sje-deća tribina imala je pet redova drvenih klupa za 600-1000 posjetitelja dok su tribine na istočnoj strani bile stajace. Po sredini, između tribina, predviđeni su ulazi na teren za natje-catelje. Uz glavno igralište uređena su tri manja sportska terena: istočno, između nasi-pa za stajanje i školske gimnastičke dvorane, veličine 40x80 m (danas betonirano te podi-jeljeno na teren za košarku i mali rukomet), sjeverno uz Sokolski dom 45x45 m (danas su na njemu uređena tri zemljana teniska tere-na) i južno 35x45 m (danas prilično zapušte-no, s odbojkaškim i košarkaškim borilištem). Na sjeveroistočnoj je strani, uz Klaićevu ulicu, naknadno izbetonirano još jedno košarkaško igralište. Slobodni dijelovi sportskoga sklopa bili su u početku prekriveni njegovanom tra-vom i raznim ukrasnim nasadima „tako da je to zajedno sa sportskim površinama davalo li-jep izgled igrališnom prostoru u prostranome sportskom parku. To je igralište bilo izvanred-no održavano”.⁴¹

Na Srednjoškolskom igralištu redovito su održavana srednjoškolska natjecanja u lakoj atletici, rukometu, odbojci, košarci i, zimi, u brzinskom klizanju. Ono što je nekada značila Elipsa za popularizaciju nogometa u Zagrebu, to je za razvoj rukometa i lake atletike pred-

stavljalo Srednjoškolsko igralište. Bilo je omi-ljeno sastajalište zagrebačke srednjoškolske omladine koja se u svoje slobodno vrijeme na primjereno uređenim terenima mogla baviti raznim sportovima. Natjecanja za srednjoš-kolsko prvenstvo u rukometu i lakoj atletici održavana su obično nedjeljom prije podne pred punim gledalištem. Tu je svoje prvo sportsko školovanje prošlo na tisuće učenika.

PLANOVI

PLANS

Danasnje je stanje bitno drukčije: iza monu-mentalnoga sklopa školskih zgrada, u središ-njem dijelu kojega se nalazi Muzej Mimara, pruža se prema zapadu zapuštena slobodna površina, gotovo ledina. Iako je za nastavu tjelesnog odgoja koriste učenici šest skola, a poslije podne na terene dolaze brojni sportaši i rekreativci svih generacija, igralište je nedo-voľjno održavano.

Hoće li igralište preživjeti najavljene gradske planove, vidjet ćemo uskoro. Dugogodišnja ideja o izgradnji dvoetažne podzemne garaže ispod Srednjoškolskog igrališta, najveće u Zagrebu, mogla bi ubrzo krenuti u realizaciju jer se do ljeta ove godine planira raspis javno-ga natječaja za podzemnu garažu kapaciteta oko 800 parkirališnih mjesta, kojim bi se predvidjelo i uređenje igrališta.

Osobitost Srednjoškolskog igrališta svakako je njegov položaj u gradskom središtu. U pro-stornoj organizaciji Donjega grada, s pravil-nim uličnim rasterom, blokovskom izgrad-njom, trgovima i perivojnim okvirom u obliku zelene potkove, Srednjoškolsko je igralište jedinstvena površina. Korisnici toga sport-skog prostora najbolji su pokazatelj njegova višestrukog značenja, ne samo kao povijesne arhitektonsko-urbanističke cjeline, mjesta so-cijalnog življenja i druženja, nego i njegove ekološke vrijednosti. Drvoredi u Klaićevoj i Ulici Kršnjavoga, zajedno s postojećim zeleni-lom na samome igralištu, tvore zeleni potez – neophodan kao prirodna zaštita od buke gu-stoga gradskog prometa i ugodno osvježanje u vrućim ljetnim danima.

SL. 14. POGLED NA SREDNJOŠKOLSKO IGRALIŠTE POLOVICOM 20. STOLJEĆA

FIG. 14 VIEW OF THE HIGH-SCHOOL SPORTS GROUND; MID 20TH CENTURY



LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- BOJANIĆ, Đ. (1997.), *Kosarka - tragom Jamesa Naismitha*, Hrvatski sportski i olimpijski muzej, Zagreb
- BUČAR, F. (1931.), *Spomenspis Zagrebackog sklizačkog društva*, Zagreb
- BUČAR, F. (1938.), *Sportovi i igre u starom Zagrebu u prošlom stoljeću*, „Zagreb - Revija Društva Zagrebčana”, 6 (8): 264-271; 6 (9): 315-320; 6 (10): 338-342, Zagreb
- BUNTAK, F. (1978.), *Zagreb u vrijeme Hermanna Bolléa*, „Život umjetnosti”, 12 (26-27): 118-121, Zagreb
- CHVÁLA, J. (1896.), *Nove srednje škole u Zagrebu*, „Viesti Društva inžinira i arhitekata”, 15 (1), 15.l.: 1-7, Zagreb
- CVITANOVIĆ, Đ. (1969.), *Arhitekt Kuno Waidmann*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, knj. XVI., Zagreb
- CVITANOVIĆ, Đ. (1978.), *Arhitektura monumentalnog historizizma u urbanizmu Zagreba*, „Život umjetnosti”, 12 (26-27): 127-160, Zagreb
- DOBRONIĆ, L. (1983.), *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, knj. XXX., Zagreb
- FLANDER, M. (1979.), *Prof. dr. Vladimir Janković (1903.-1979.)*, „Povijest sporta”, 10 (39): 3368-369, Zagreb
- FLANDER, M. (1990.), *Školska sportska društva u Zagrebu*, „Povijest sporta”, 21 (86): 8, Zagreb
- HORVATIĆ, I. (1994.), *Mažuranićev zakon o školstvu i razvoj sporta u Hrvatskoj*, „Povijest sporta”, 25 (101): 22-26, Zagreb
- IVANIŠ, K. (1984.), *U spomen Slavku Delfinu*, „Čovjek i prostor”, 31 (3 / 372/): 4, Zagreb
- JAJČEVIĆ, Z., NEBESNY, T., SRŠEN, J. (1987.), *Sportska publicistika u Hrvatskoj*, Knjižnice grada Zagreba, Zagreb
- JAJČEVIĆ, Z. (1996.), *Vijetnamci usred Zagreba*, „Večernji list”, 40 (11 613), 08. 01.: 22, Zagreb
- JANKOVIĆ, V. (1976.), *Od zagrebačke Elipse do Srednjoškolskog igrališta*, „Povijest sporta”, 7 (28): 2470-2474, Zagreb
- JURIĆ, Z. (1987.), *Školski forum u Zagrebu*, „Čovjek i prostor”, 34 (9 / 414/): 14-15, Zagreb
- JURIĆ, Z. (1991.), *Arhitektura Zagreba u razdoblju od 1850. godine do 1914. godine*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- JURIĆ, Z. (1999.), *Školski forum u Zagrebu 1893.-1906.*, „Prostor”, 7 (1 / 17/): 49-68, Zagreb
- JURIĆ, Z. (2000.), *Školski forum u Zagrebu*, u: Historizizam u Hrvatskoj, knjiga 1: 116-125, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
- KRAMER, F. (1972.), *Prvo razdoblje igranja tenisa u Zagrebu*, „Povijest sporta”, 3 (9): 814-821, Zagreb
- LEINER, V., KOLVESHI, Ž. (2001.), *Tragom davnih zagrebačkih igrališta*, Muzej grada Zagreba, Zagreb
- MAJIC, M. (2004.), *Iza Mimara gradit će se garaža Srednjoškolic*, „Vjesnik”, 6 (1751), 23. 01.: 19, Zagreb
- MAROEVIĆ, I. (1999.), *Zagreb njim samim*, Durieux: 56-61, Zagreb
- MARUŠEVSKI, O. (1992.), *Školski forum Ise Kršnjavog*, Studije Muzeja Mimara, 8, Muzejsko-galerijski centar, Zagreb
- MARUŠEVSKI, O. (2000.), *Iso Kršnjavi - organizator hrvatskog kulturnog prostora*, u: Historizizam u Hrvatskoj, Muzej za umjetnost i obrt, knjiga 1.: 43-50, Zagreb
- PLANIC, S. (1996.), *Problemi savremene arhitekture* (pretisak), Biblioteka psefizma, Zagreb
- POSARIĆ, J. (1895.), *Nova monumentalna zgrada srednjih škola u Zagrebu*, „Vienac”, (42): 647, 668-669, Zagreb
- RADAN, Ž. (1987.), *Razvoj tjelesnog vježbanja i sporta na Sveučilištu u Zagrebu*, „Povijest sporta”, 18 (72): 105-113, Zagreb
- STEINMANN, E. (1934.), *Novogradnja gimnastičke dvorane i Sokolane*, „Tehnicki list”, 16 (1-2): 2-4, Zagreb
- SZAVITS-NOSSAN (1926.), *† Arh. Hermann Bollé*, „Tehnicki list”, 8 (20): 310-311, Zagreb
- ŠTULHOFER, A. (1994.), *Iz baštine zagrebačke sportske arhitekture*, „Povijest sporta”, 25 (102): 20-25, Zagreb
- ŠTULHOFER, A., Uchytíl, A. (1993.), *Arhitekt Egon Steinmann, monografija radova*, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- ŠTULHOFER, A. (2002.), *Geneza četiri odabrane sportsko-rekreacijske lokacije u Zagrebu*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- ŠTULHOFER, A. (2002.), *Graditelji sportskih zdanja u Hrvatskoj - Biografski prilozi*, „Prostor”, 10 (2 / 24/): 189-204, Zagreb
- VERONEK, S., CIBOCI, S. (2004.), *U planu gradnja garaže i tunela ispod Klačiceve*, „Jutarnji list”, 6 (2044), 22. 01.: 13, Zagreb
- V. A. (1934.), *Uređenje srednjoškolskog igrališta sa stadionom u Zagrebu*, „Tehnicki list”, 16 (7-8): 136, Zagreb
- *** (1894.), *Izložba osnovah i nacrtah*, „Narodne novine”, 60 (29), 06. 02.: 2, Zagreb
- *** (1897a.), „Sport - Glasilo za sve sportske struke”, 4 (1), 01. 01.: 2, Zagreb
- *** (1897b.), „Sport - Glasilo za sve sportske struke”, 4 (15), 15. 09.: 114-116, Zagreb
- *** (1923.), *Dvadeset godina rada Hrvatskog akademskog sportskog kluba 1903.-1923.*, Zagreb
- *** (1930.), *Dajmo djeci zraka i sunca!*, *Projekt velikog dječjeg igrališta, bazena za kupanje i dječak doma u Zagrebu kraj palace srednjih škola na Wilsonovom trgu*, „Novosti”, 24 (122), 04. 05.: 8, Zagreb
- *** (1934.), *Sokolski slet 1874.-Zagreb-1934.*, Zagreb
- *** (1934.), *Gradnja srednjoškolskog vježbališta*, „Novosti”, 28 (100), 12. 04., Zagreb
- *** (1996.), *Iso Kršnjavi - graditelj hrvatskih škola*, „Komunalni vjesnik”, 11 (153), 17. 12.: 14, Zagreb
- *** (2000.), *Historizizam u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

IZVORI

SOURCES

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- | | |
|-------------------|--------------------------|
| SL. 1. | A. Štulhofer |
| SL. 2. | HDA |
| SL. 3. | MARUŠEVSKI, 1992: 21, 22 |
| SL. 4. | MARUŠEVSKI, 1992: 87 |
| SL. 5. | HDA |
| SL. 6. | *** 2000: 34 |
| SL. 7.-9., 12. | DAZ |
| SL. 10., 11., 14. | Zbirka I. Muraj |
| SL. 13. | *** 1930: 8 |

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

- AARH - Znanstvenoistraživački projekt „Atlas arhitekture Republike Hrvatske – XX. i XXI. vijek”, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- DAZ – Državni arhiv u Zagrebu, Opatička ulica 29, Zagreb
- HDA – Hrvatski državni arhiv, Trg Marka Marulića 21, Zagreb
- Hrvatski sportski muzej, Ilica 13, Zagreb
- MGZ – Muzej grada Zagreba, Opatička ulica 20, Zagreb
- Muzej Mimara, Rooseveltov trg 5, Zagreb
- Zbirka Ive Muraj

SAŽETAK

SUMMARY

HIGH-SCHOOL SPORTS GROUND IN ZAGREB

The High-school sports ground, (the former *Ellipse*) with the school gym and the sports hall are situated on a large site bordered by Roosevelt's square from the East, Klaićeva street from the North, Kačićeva street from the West and Izidor Kršnjavi street from the South.

Since the construction of the *Sokol's* velodrome (Croatian Cycling Club) in 1891, this attractive site in the town centre has always been closely associated with sports and recreation.

The construction of the gym within the school complex at Roosevelt's square was the result of the first Croatian architectural and urban planning competition. The project, run by dr. Izidor Kršnjavi as the initiator and organizer of the competition for the School forum, was conceived as an integral urban development project of the site including an inner public park and an outdoor school sports grounds with nine public buildings interconnected by porches: a school, a library, a museum and a modern gym. In 1893 the following architects and architectural firms were invited to compete for the project: Hermann Bollé, Kuno Waidmann, Josip Vancas, Helmer & Fellner Company (Vienna) and Ludwig & Hülssner Company (Berlin and Leipzig).

After the velodrome had been demolished in 1895, the construction of the school building was undertaken according to a revised winning entry project designed by the architects Ludwig and Hülssner. The concept of the School forum as well as our first modern competition were only partially carried out. The school gym with its form reminding of a Greek temple was built according to the Kuno Waidmann's project from 1896. Waidmann was the construction project manager as well. The gym, orientated to the outdoor sports grounds, was situated along the entry axis of the school. It was linked with the school through the school's hall. The planned open colonnade conceived as a direct access from the school wings to the gym, despite the already

laid foundations, has never been built. Consequently, a new unbuild area intended for sports and recreation perpendicular to the western side of the U-shaped park area was created.

By the end of the 19th century two tennis courts and a cricket field were made behind the school buildings. Outdoor school grounds, called the *Ellipse* due to their partially oval form, were made in 1905 on the model of the sports ground in Saxony, Germany. In the early 20th century a running track was placed around the sports ground. After covering the Kraljevac stream in 1908, the High-school sports ground expanded as far west as Kačićeva street with the main football field conventionally shaped like a rectangle.

During the First World War sports activities ceased and the whole area was turned into a refugee camp. On its removal in 1930's the High-school sports ground regained its former sports function. According to Egon Steinmann's project the *Sokol's* sports hall with a range of accompanying facilities was built in 1933 on the western part of the site. It is a detached structure situated along the main longitudinal axis of the sports ground right across the high-school gym. Simple architectural forms have been applied in its design: closed rectangular forms, simple flat facades, flat roofs in two different heights. A simple modern design was thus achieved. The harmonious and balanced architecture of the former *Sokol's* sports hall deserves its place among the most successful achievements of Croatian architecture. On the north and south sides of the *Sokol's* sports hall there are tennis, volley-ball and basket ball courts. In 1949 an addition to the existing east side of the *Sokol's* building was designed by the architect Slavko Delfin. The built single-storey addition closed direct access from the hall to the outdoor sports grounds.

Renewal of derelict grounds began in 1934 according to Egon Steinmann's projects. A new concrete

and iron fence was put up around the whole area of 20 000 m². A north-south oriented running track covered with slag was placed around the big ground. It is 333,3 m long and 6,25 m wide with six running tracks in straight parts and four in curves. On the longer sides of the ground two smaller back-filled terrains were put up in order to serve as stands. Between the big ground and running tracks there were four running starts for jumps and three smaller sports grounds.

Numerous high-school sports competitions (athletics, hand-ball, volley-ball, basketball and skating in winter on icy running track) regularly took place on the high-school sports grounds. The role that the *Ellipse* played in the popularization of football in the late 19th and early 20th century was taken over by the High-school sports ground in popularization of hand-ball and athletics from 1935 onwards. The layout of outdoor sports grounds contributed to the formation of this recreational area which has retained its function until today.

The situation today is different. Behind the monumental school complex with the Mimara Museum in its central part, there is a derelict ground extending westwards. Although used as a sports place by the pupils from six schools and a recreation area by sportsmen and citizens, it is poorly maintained. Its use clearly proves its significance, not only as a historical architectural and urban entity and a place of socializing but also in terms of its ecological value.

The new master plan allows the construction of an underground car park. This idea might be soon put into effect due to an architectural competition for a car park design of 800 parking places that is going to be open until this summer. We do hope that architects will recognize the value of this town area and contribute to its high-quality architectural and urban planning redevelopment.

ARIANA ŠTULHOFER
IVA MURAJ

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **ARIANA ŠTULHOFER**, dipl.ing.arh., viša je asistentica Arhitektonskoga fakulteta u Zagrebu na kolegijima Arhitektonske konstrukcije i fizika zgrada I-IV te sudjeluje na znanstvenoistraživačkom projektu „Atlas arhitekture Republike Hrvatske - XX. i XXI. vijek“. Magistrirala je 1991., a doktorirala 2002. godine.

IVA MURAJ, dipl.ing.arh. Od 2000. godine radi kao asistentica kolegija Arhitektonske konstrukcije i fizika zgrada I-IV te kao znanstvena novakinja na znanstvenoistraživačkom projektu „Atlas arhitekture Republike Hrvatske - XX. i XXI. vijek“. Od 2002. sudjeluje na projektu „Arhitektonske konstrukcije u funkciji zaštite okoliša“. Poslijediplomski studij „Graditeljsko naslijeđe“ apsolvirala je 2002. godine.

ARIANA ŠTULHOFER, Dipl.Eng.Arch., Ph.D., Senior Assistant. She works as a teaching assistant of the courses in Architectural Structures and Building Physics I-IV. She is currently involved in the scientific research project entitled „Atlas of the 20th and 21st Century Croatian Architecture“. She was awarded her Master's degree in 1991 and her doctorate in 2002.

IVA MURAJ, Dipl.Eng.Arch. Since 2000 she has been working as a teaching assistant of the courses in Architectural Structures and Building Physics I-IV and as a junior researcher in the research project called „Atlas of the 20th and 21st Century Croatian Architecture“ and since 2002 in the project „Architectural Structures and Environmental Protection“. She completed her post-graduate study program in Built Heritage in 2002.

